

ДОМОДЕРНІ КУЛЬТУРНІ ФОРМИ САМООРГАНІЗАЦІЇ СВІТУ ПРАЦІ: НОМО FABER СТРУКТУРУЄ ЖИТТЄВИЙ СВІТ

Стаття посвячена домодерним культурним формам самоорганізації мира труда. Автор определяет тенденции развития современной корпоративной культуры, основываясь на анализе культурно-антропологических факторов связи современной корпоративной культуры с ее историческими прообразами.

Ключевые слова: культура, корпоративная культура, цивилизация, самоорганизация мира труда.

Статтю присвячено домодерним культурним формам самоорганізації світу праці. Автор окреслює тенденції розвитку сучасної корпоративної культури, ґрунтуючись на аналізі культурно-антропологічних чинників зв'язку сучасної корпоративної культури з її історичними прообразами.

Ключові слова: культура, корпоративна культура, цивілізація, самоорганізація світу праці.

The article deals with pre-modern cultural forms of the labour world self-organization. The author outlines the trends of modern corporate culture development based on the analysis of cultural and anthropological factors which connect modern corporate culture with its historic prototypes.

Keywords: culture, corporate culture, civilization, self-organization of the labour world.

Історична реконструкція теоретичного й практичного досвіду організації й самоорганізації світу праці є гарантією поступального розвитку сучасної корпоративної культури.

Зауважу, що перехід від аграрного суспільства до суспільства раннього Модерну характеризується змінами організації й самоорганізації світу праці й життєвого світу людини, де домінує homo faber. В Античності праця гончаря була унаочненням роботи деміурга. У Середньовіччі прообразами сучасної корпоративної культури можна вважати культуру організації монастирського й студентського життя, які зберігаються в добу раннього Модерну. Як приклад можна навести самоорганізацію німецького студентства в бурсацтвах через культурні практики й антропотехніки [7, с. 65–66]. Це саме можна сказати й про українську традицію, де існували історичні прообрази сучасних форм культурної самоорганізації, професійної самоорганізації ремісників, які мешкали на одній вулиці і в організації побуту й у габітусі демонстрували свою корпоративну

ідентичність.

Процес творення людиною соціально значних форм суцього, тобто процес культуротворчості, неминуче стає предметом філософського осмислення. Оскільки корпоративна культура становить продукт усвідомленої творчої діяльності людської спільноти, а в центрі філософії перебувають питання про ставлення людини до світу, до самої себе, осмислення витоків і результатів людської активності, то предметом філософського аналізу стають детермінанти виникнення й формування корпоративної культури, закладені в суцшому джерела її становлення й розвитку.

Власне корпоративна культура, як щось споруджене, створене й визнане цінним у соціально-гносеологічному плані, ґрунтується на пізнанні, осягненні суцього й ціннісної орієнтації. Вочевидь, філософський сенс має широка проблематика корпоративної культури, що містить визначення її системи, норм, цінностей і ступеня їхнього укорінення в суспільстві, закономірності її спадкоємного розвитку й успадкування, взаємозв'язок культури із соціальною дійсністю, зумовленість культури ментальними особливостями населення тих чи інших країн, ставлення культури до влади, громадського й державного ладу та ін.

Мета статті полягає в критичному аналізі культурно-антропологічних чинників зв'язку сучасної корпоративної культури з її історичними прообразами й виявленні тенденцій розвитку сучасної корпоративної культури.

Тісний зв'язок культури й людини отримав своє відображення в працях філософів Стародавньої Греції й Стародавнього Риму. При цьому культура розглядалася ними передусім як явище духовне, як властивість душі людини. У центрі уваги Античності перебував суб'єктивний компонент культури – особистісне вдосконалення. Уважалося, що «оброблення», «культивування» душі відрізняють культурних людей від дикунів і варварів. Римський оратор і філософ Марк Туллій Цицерон говорив про необхідність культури душі, прямо ототожнюючи її з філософією. «Як родюче поле без обробітку не дасть врожаю, – стверджував Цицерон, – так і душа. Обробіток душі – це і є філософія» [4, с. 252].

Арістотель надав класичне визначення суцього: «Суцце можна розділяти /на два класи/ на продукти природи й продукти, що мають джерела іншого роду» [1, с. 96]. Культуру як світ, створений людиною в акті вільної від видової запрограмованості діяльності, часто називають «другою природою», а для позначення будь-якого процесу або утворення штучного походження користуються поняттям «артефакт». При цьому, якщо в античну епоху мікрокосм людини був цілком пов'язаний із макрокосмосом Всесвіту, то

пізніше людина все більше виділяється з природного світу, починає протистояти йому як суб'єкт об'єкту. Уже в християнстві людину виділено й піднесено над природно-космічним циклом, протиставлено природі в опозиції духовне – матеріальне. У Новий час експансія розуму, що пізнає, призводить до домінування діяльнісного підходу в усьому, у тому числі в розумінні феномена корпоративної культури. Нарешті, у ХХ ст. в умовах становлення й панування корпоративної культури індустріального суспільства в європейських країнах і в США філософська думка концентрується на проблемі відчуження людини від природи, згубних наслідках науково-технічного прогресу.

Варто зазначити, що поряд із цією головною тенденцією розвитку європейської культурної свідомості існували й інші, які, проте, не отримали широкого поширення й впливу. Так, французький філософ Ш. Монтеск'є у роботі «Про дух законів» розвивав ідеї про вплив географічних, кліматичних умов на побут, звичаї й комунікацію людей. Ідеї про роль Космосу й природного середовища в еволюції людства й формуванні культури були популярні серед російських учених ХІХ–ХХ ст. В.І. Вернадського, О.Л. Чижевського, К.Є. Ціолковського та Л.І. Мечнікова.

У зв'язку з цим абсолютно очевидно, що культуру не можна повністю протиставляти природі, адже людина живе й творить серед природи й сама по собі є біологічним створінням, певною мірою підлеглою її закономірностям. Суттєвою філософською ознакою будь-якого предмета культури слід визнати його подвійність, чуттєво-надчуттєву природу, оскільки він має в собі систему й природних, і соціальних якостей, роблячи наочною людську думку. Більшість сучасних теоретиків корпоративної культури сходяться на думці, що сама корпоративна культура похідна від діяльності людини й становить не що інше, як процес і результат «перебудування» людиною природи, у процесі якого людина стверджує саму себе.

Сам процес людської діяльності, або виробництво, традиційно у філософії прийнято поділяти на матеріальний і духовний. Для корпоративної культури це положення має загальнометодологічне значення, оскільки слугує підставою для типології культури, а також дозволяє подати її узагальнене визначення. Корпоративна культура містить у собі як видимі й відчутні продукти людської діяльності, так і сформовані в суспільстві зв'язки й відносини, сукупність загальноприйнятих цінностей і внутрішнє багатство самої людини. Корпоративна культура є культивуванням «усіх властивостей суспільної людини з можливо більш багатими властивостями і зв'язками, а тому й

потребами, – виробництво людини як можливо більш цілісного й універсального продукту суспільства...» [2, с. 390].

У контексті цього дослідження особливо важливо підкреслити, що корпоративна культура як процес і результат людської діяльності тісно пов'язана з розвитком виробництва. Так, зокрема, науково-технічний прогрес у ХІХ ст. стає головним чинником формування корпоративної культури. Перехід суспільства від індустріальної до постіндустріальної фази розвитку, коли товар поступається першістю інформації, також призводить до видимих трансформацій у культурних формах.

Очевидно, що не всяка діяльність людини породжує культуру й не всякий артефакт становить культурну цінність. Маркувальними атрибутивними властивостями культурних артефактів слід визнати наявність у них сакрального сенсу, символів, звернених до людської комунікації. У цьому розумінні культурні, створені артефакти, що «володіють духовністю», протистоять тиражованим предметам-копіям, «матеріальним» за самою своєю сутністю, і в широкому сенсі – культура протистоїть цивілізації. Саме тому Н.А. Бердяєв визначає культуру як явище глибоко індивідуальне й неповторне, а цивілізацію – як явище загальне й усюди повторюване. У статті «Передсмертні думки Фауста», що з'явилася як реакція на книгу О. Шпенглера «Закат Європи», Бердяєв конституював поняття «культура» й «цивілізація» за принципом альтернативних розбіжностей: культура – національна, побудована на якостях, аристократична й релігійна, цивілізація – інтернаціональна, механічна, демократична й безрелігійна [2, с. 390]. Навпаки, світоглядні ідеї такого мислителя, як О. Шпенглер, що знайшли вираження в книзі з характерною назвою «Закат Європи», наскрізь пронизані скепсисом і песимізмом [5, с. 128–129]. Безперечною заслугою О. Шпенглера слід уважати те, що йому вдалося відійти від моністичного підходу до історії та культури й подати їх як паралельний рух або рух світів, які розвиваються один за одним. Він виділив у світовій історії вісім культур, що досягли граничної повноти здійснення своїх можливостей: єгипетська, вавилонська, китайська, греко-римська, візантійсько-арабська культура Середньовіччя, мексиканська культура народів майя та західноєвропейська (фаустівська).

Кожна культура мислиться Шпенглером як та, що має специфічну «душу» й що проходить у своєму розвитку, як і будь-який живий організм, стадії народження, зростання, старіння й загибелі. Останню стадію всіх локальних культур Шпенглер розглядає як цивілізацію. «Цивілізація є неминуча доля всякої культури... Цивілізація є сукупність украй зовнішніх і вкрай штучних

станів, до яких здатні люди, які досягли останніх стадій розвитку. Цивілізація є завершення» [6, с. 112–113].

Аналізуючи західноєвропейську («фаустівську») культуру, Шпенглер пов'язує її захід з атакою з боку масового суспільства, спрямованого на пригнічення індивідуальності. «Третя каста – продукт міста, що має рівне становище з селом, четверта – продукт світового міста, що знищує село. Це позбавлений душевних коренів народ пізніх станів культури, бродяча, безформна й ворожа формам маса, яка, поневіряючись по кам'яних лабіринтах, поглинає навколо себе живий залишок людяності, не маючи Батьківщини, запекла й нещасна, повна ненависті до міцних традицій старої культури, яка для неї відмерла, вона марить про звільнення від свого неможливого стану» [6, с. 33–34]. Тут відзначається як нелюдність і антигуманність цивілізації, так і її внутрішній трагізм, який, на думку філософа, полягав у тому, що людина як творець світу зрештою стає рабом створеної нею машинної цивілізації. У цьому сенсі Шпенглер був одним із перших, хто побачив універсальність науково-технічного відчуження.

Варто відзначити, що межі трактування співвідношення понять «культура» й «цивілізація» рухливі. Існує погляд, що ототожнює культуру й цивілізацію (Вольтер, Гельвецій, Гольбах, Фрейд та ін.) Низка мислителів розглядали їх співвідношення як частину й ціле: цивілізація – сукупність культур, що мають родинні корені й об'єднані єдиною історичною долею (Н.Я. Данилевський, А. Тойнбі, С. Хантінгтон, І.В. Кондаков та ін.). О. Шпенглер, М. Бердяєв, Т. Маркузе та ін., навпаки, протиставляють ці два поняття. За О. Шпенглером, культура в хронологічній послідовності змінюється цивілізацією, що призводить до її занепаду й деградації. «Цивілізація є сукупність у край зовнішніх і в край штучних станів... Цивілізація є завершення» [5, с. 42].

Важливо відзначити, що більшість мислителів акцентують духовний, індивідуальний, якісний, естетичний початок у культурі й матеріальний, соціально-колективний, кількісний, тиражований, універсальний, прагматично-утилітарний у понятті «цивілізація».

У зв'язку з тим що розглянутий у цій роботі феномен корпоративної культури є продуктом індустріального й постіндустріального суспільства, у якому особлива роль належала досягненням людства в матеріально-технічній сфері, видається доцільним висловити свій погляд на трактування співвідношення понять «культура» й «цивілізація». На наш погляд, межа між культурою й цивілізацією досить умовна, що зафіксовано в понятті «корпоративна культура». Визнаючи за цивілізацією переважно прагматичні

настанови, спрямовані на розв'язання питань матеріального виробництва й соціальної організації суспільства, а за культурою – переважно духовно-ціннісну парадигму, ми не будемо вважати їх поняттями-антиподами, беручи до уваги взаємозумовленість і взаємопроникнення культури й цивілізації.

За зауваженням А.А. Міголатьєва, корпоративна культура «становить спадковий людський інтеграл, що не локалізує свої явища в окремих сферах суспільства, а постає як форма існування або екзистенція. Вона не зводиться до частковостей природного, соціального й духовного буття» [7, с. 70].

Відомий російський культуролог П.С. Гуревич, аналізуючи соціокультурну динаміку, говорить не просто про глобалізацію й динамізацію культурних процесів. Він зауважує розрив, що відбувся, соціального й культурного циклів як одну з історичних закономірностей ХХ ст. Із цієї причини в сучасній філософії загострився інтерес до корпоративної культури як фактора соціального розвитку. Усе більше філософів, теоретиків суспільства доходять висновку, що досягнення соціального світу, особливостей історії того чи іншого народу або держави, виявлення унікальних і універсальних рис суспільного розвитку можливе лише за допомогою досягнення корпоративної культури.

Таким чином, вивчення такого феномена, як корпоративна культура, здатне зробити свій істотний внесок у розуміння відмітних і універсальних якостей понять «культура» й «цивілізація», закономірностей соціокультурної динаміки. Безперечно, що в корпоративній культурі як цілісній системі виразно проявляються сильнодійні економічна й соціальна детермінанти. Однак культурний і соціальний цикли не збігаються, що зайвий раз доводить відсутність жорсткої й односпрямованої залежності культури від соціально-економічних умов. Дійсно, сьогодні ми стали свідками надвисоких темпів соціального й передусім технічного розвитку людства. Це, у свою чергу, зумовлює гіпертемпи соціокультурної динаміки, які проявляються в дуже швидкій і частій зміні культурних форм. Якщо раніше індивід, з'явившись на світ, застavaв певну структуру культурних цінностей, яка не змінювалася впродовж багатьох століть, регулюючи життя низки поколінь, то тепер протягом одного життя чергується кілька культурних епох і форм.

Література:

1. *Аристотель*. Метафизика. М., 1964. 96 с.
2. *Бердяев Н. А.* Предсмертные мысли Фауста//Философия творчества, культуры и искусства. Т. 1. М., 1994. С. 390.
3. *Миголатьев А. А.* Философия культуры//Социально-гуманитарные знания. 2002. №4. С. 70.

4. Цицерон М. Т. Избранные сочинения. М., 1975. С. 252.
5. Шпенглер О. Закат Европы. М. Пг., 1923. Т. I. С. 128–344.
6. Шпенглер О. Прусская идея и социализм/пер. с нем. Г. Д. Гурвича. М.: Праксис. 2002. 240 с.
7. Elias Norbert. Studien über die Deutschen. Machtkämpfe und Habitusentwicklung im 19. Und 20 Jahrhundert. - Frankfurt am Main: Suhrkamp. 2007. 555 S.

Надійшла до редакції 07.04.2017. Розглянута на редколегії 19.06.2017.

Рецензенти:

Доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Харківського національного університету будівництва та архітектури Проценко О.П.

Доктор філософських наук, професор, декан гуманітарного факультету Національного аерокосмічного університету ім. М.С. Жуковського «ХАІ» Копилов В.О.